

Spøtakoner og strikkemaskiner

En strikketradisjon på Jæren

ANNE CECILIE TJERSLAND

Mange vil huske «spødakånene» på torget i Stavanger. Museet har en samling håndstrikkemaskiner og enda flere «spødaplagg». Men vi har visst lite om sammenhengen mellom maskinene og de ferdige plaggene. Hvor lett eller komplisert er det å strikke en mønstret underkjole? Når startet produksjonen? Hvordan lærte de å strikke?

Anne Cecilie Tjermland kom til oss for å forske på plaggene til sin masteroppgave. Nå har hun gått videre og studert strikkemaskinene. Hun har plukket dem fra hverandre, reingjort dem og fått dem til å strikke igjen. I artikkelen tar hun oss med inn i prosessen. Hun drøfter også hvordan kvinnene kan ha løst oppgaven med å gjøre maskinstrikking til småindustri i og rundt Vigrestad i Hå.

Spøtakoner på torget i Stavanger? Et ukjent begrep for en som er født og oppvokst på Østlandet. Så hvorfor arbeider jeg nå med dette temaet?

Det begynte med en master i tradisjonskunst i Rauland. Jeg ville bruke strikkemaskinen min til å lage smykker i metall. Men så var det den historiske delen som måtte være med. Var det områder i Norge som hadde en strikkemaskintradisjon? Det jeg forbandt med tradisjon og strikking, var Selbuvotter og lus fra Setesdal. Men så var det noen som nevnte Jæren, og jeg ble nysgjerrig. Var det en strikketradisjon her, ikke langt fra Sola hvor jeg nå bor?

Og så var det i gang. Jeg fikk komme til Jærmuseet, og jeg gikk gjennom alle de maskinstrikkede plaggene museet har, for å se hvordan de var strikket. Disse plaggene ble inspirasjon til mitt eget utøvende arbeid i masteroppgaven. Og sammen med min tidligere strikkemaskinlærer på Rauland, fikk vi satt i gang en gammel strikkemaskin hun hadde liggende, en støpejernsmaskin fra før krigen. Min tekniske side ble aktivert. Jeg er opprinnelig utdannet sivilingeniør, så hvordan maskiner virker er for meg spennende og utfordrende. Jeg søkte etter litteratur om slike strikkemaskiner og endte opp med flere manualer, lærebøker i maskinstrikk og strikkemaskinblader, alle fra før krigen. Det åpnet seg et univers jeg kunne fordype meg i.

Dette er bakgrunnen for at jeg nå jobber med et prosjekt for Jærmuseet med å sette i stand noen av de gamle strikkemaskinene museet har, og bruke dem til å strikke kopier av de maskinstrikkede plaggene på museet. Maskinene er av samme type som

spøtakonene hadde, og jeg har gjennom arbeidet mitt verifisert det strikketekniske grunnlaget for plaggene.

Jeg har satt i stand tre maskiner. På alle tre har jeg strikket opp prøver på de teknikkene som ble brukt av spøtakonene. Jeg har på en av dem også strikket opp hele plagg som er tro kopi av plaggene som ble solgt av spøtakonene.

SPØTAKONENE

Utgangspunkt for arbeidet er strikketradisjonen rundt kvinnene som solgte strikkevarer, eller spøt som det heter lokalt, på torget i Stavanger. Derav navnet spøtakoner. Ingeborg Sæland var den siste av spøtakonene. Hun startet på torget i Stavanger i 1938 og gav seg ikke før i 1988. Mye av stoffet i denne artikkelen er basert på et intervju Jærmuseet gjorde med henne i 1995¹, da var hun 90 år, og artikler om henne i Stavanger Aftenblad.

I tillegg har museet intervjuet svigedatteren hennes², Kjellaug Sæland. Hun kom på besøk til museet et stykke ut i prosjektet, slik at jeg hadde rukket å gjøre meg kjent med maskinene og strikket på dem. Mens hun så på at jeg strikket, kom hun med verdifulle opplysninger om hvordan både hennes svigermor og hun selv brukte maskinene. Jeg fikk både bekreftet mine egne antakelser og fikk svar på spørsmål jeg enda ikke hadde svar på.

Spøtakonene solgte sine strikkevarer først og fremst på torget i Stavanger. Men de var også på torget i Egersund. Kjellaug Sæland³ forteller at svigermoren var annenhver lørdag på torget der. Det hendte også at en og annen dro helt til Haugesund for å selge sine varer, sønnen til en av spøtakonene nevnte dette i

Kjellaug Sæland og artikkelforfatteren i dyp konsentrasjon over en av maskinene som er brukt i prosjektet.

Foto: Målfrid Grimstvedt, Jærmuseet.

en avisartikkel han skrev i 1965 (Sandve, 1995). I fil-lehaugen til Annemor Sundbø⁴, fra sjoddyfabrikken i Torridal, er det også noen trøyer og underkjoler som er helt like de som museet har. Det er naturlig å tenke at de er produsert av spøtakonene. Kan hende er de bragt sørover av oppkjøpere, Ingeborg Sæland⁵ forteller at «enkar oppkjøbarar kom nå synnante ifrå au. Dei kyypte opp i stort, så dei sko selja vidare».

Spøtakonene solgte maskinstrikkede varer som undertrøyer, underbukser og underkjoler. Alle plaggene jeg har gått gjennom, viser at dette var svært standardiserte plagg, utformet for å kunne strikkes mest mulig effektivt. Dette var ren hjemmeindustri, målet var å skaffe inntekter, ikke legge arbeid i mønstre og farger for å skape unike produkter.

Det ble også solgt kofter på torget, men ifølge både Ingeborg Sæland og svigerdatteren var disse håndstrikkede.

Rogaland, og spesielt Dalane, hadde sannsynligvis helt fra siste halvdel av 1600-tallet en stor produksjon av sokker for salg (Grimstvedt, 1983). Dette gav en god biinntekt til gården, og både barn, menn, kvinner og gamle deltok i strikkingen. Når strikkemaskinen gjorde sitt inntog på slutten av 1800-tallet, tok den mer og mer over for håndstrikingen. Fra å være noe alle kunne gjøre, ble salgstrikingen ivaretatt av noen få som skaffet seg en maskin. Men også nå måtte familien hjelpe til. Kjellaug Sæland⁶ forteller at mannen hennes, da han var barn, måtte lære seg å strikke på maskin. Det samme måtte alle søsknene hans. De var ikke spesielt glade i arbeidet, men alle måtte delta for å skaffe familien inntekter.

Grimstvedt (Grimstvedt, 1998, s. 136) har fulgt strikkemaskinsporene tilbake til Høiland fjellbygd helt på slutten av 1800-tallet. Kan hende var dette det første stedet med et strikkemaskinmiljø som produserte for salg. Etter hvert ble Vigrestad et senter for salgstrikingen på Jæren. Ingeborg Sæland⁷ forteller at da hun vokste opp på Vigrestad, hun var 11 år da familien flyttet dit i 1916, var det strikkemaskiner i «meste anne-kvær hus». Det var også flere som strikket på maskin i nærliggende områder, som Varhaug, Brusand, Ogna og Sirevåg, men det var først og fremst de fra Vigrestad som stod på torget.

Annonser for strikkemaskiner begynte å dukke opp i avisene så tidlig som i 1860-70 årene. Den tidligste jeg har funnet er en annonse i Morgenbladet fra 1868 (1868, 12.nov) som reklamerer for Lambs Facon strikkemaskiner. Den tidligste jeg har funnet i aviser fra distriktet, er fra Stavanger Amtstidene i 1885 (1885, 15.juli). Her

annonseres det etter agenter for en forbedret Lamb maskin. Lamb maskiner var hjemmestrikkemaskiner som første gang ble vist i Europa på World Expo i Paris i 1867. Jeg har funnet relativt mange annonser i aviser før 1900, og da har jeg bare søkt i de avisene som er digitalisert. Dette viser at strikkemaskinen var godt kjent og at det var et marked for slike hjemmestrikkemaskiner alt fra andre halvpart av 1800-tallet.

Den tidligste annonsen jeg har funnet fra distriktet i Stavanger Amtstidende 15. juli 1885.

Strikking på maskin var noe helt nytt. Da strikkemaskinene kom, var det driftige kvinner som så muligheten en strikkemaskin kunne gi for å skaffe inntekt til familien og som var villig til å investere både penger og tid for å lære seg dette håndverket. Det var lite penger og mange munnar som skulle mettes. En strikkemaskin kunne gi en ekstraintekt ved at kvelder og netter kunne tas i bruk, og hele familien kunne delta. For enker, med eneansvar for familiens inntekt, var kanskje dette spesielt attraktivt. Kjellaug Sæland⁸ forteller at moren til svigermoren flyttet fra Bjerkreim til Vigrestad etter at mannen døde. Hun var alene igjen

med 6 små barn. Hun startet med å brødfø familien ved å bake og vaske for folk, men etter hvert startet hun med å strikke på maskin for salg.

I motsetning til håndstrikketeknikkene, var dette ingen tradisjon som hadde gått i arv i generasjoner. Så dette måtte læres fra bunnen av, og det var trolig flere måter å lære på. Jeg har lite materiale fra tiden før 1900 og frem til 1910. I 1910 utkom en lærebok i maskinstrikking i Sverige (Johansson, 1910), som jeg har kopi av, så det er sannsynlig at maskinstrikking var en utbredt aktivitet i Sverige tidlig på 1900-tallet. Samme forfatter utgav også lærebøker i 1922 og 1930. Jeg har fått kopi av boken fra 1930 (Johansson, 1930), men boken fra 1922 har jeg ikke greid å få tak i. Alle disse bøkene var sannsynligvis også kjent i Norge.

Maskiner produsert rundt 1930 har gode manualer som viser hvordan maskinene virker og skal vedlikeholdes. På museet finnes manual for FAMA strikkemaskin (Husquarna, u.å), Meteor strikkemaskin (Vasanta Maschinenfabrik, u.å), Perssons strikkemaskin (Perssons, 1931 a og b) og BI strikkemaskin (Hjemmeindustri A/S, u.å.). Det er sannsynlig at også de første maskinene hadde slike. Det er også interessant at jeg i en annonse fra Fredrikstad Tilskuer i 1885 (1885, 28.nov), fant en annonse fra en leverandør i Christiania hvor det står «Undervisning i brugen av Maskinerne meddeles gratis, endog i Landdistriktene». Dette viser at leverandører tilbød opplæring helt fra starten av. I brosjyren for BI strikkemaskiner er det kundetilbakemeldinger som takker for kurs avholdt i Oslo. Sannsynligvis bredte slike kurs om seg etter hvert som flere og flere strikket.

Etter hvert som flere og flere fikk maskin, vil jeg anta at den viktigste læreveien var fra andre strikkere. Sandve (1965) sier i en artikkel at moren hans var den første som tok til å strikke for salg på Jæren, og at hun i mange år var enerådende «der sør». Han sier videre at «i de seinere åra tok andre til med strikkemaskin, og mange er dei som fekk lærdommen sin av mor mi». Han sier videre at hun også strikket for andre som kom med garn og at hun hadde kommisjonærvirksomhet for ullvarefabrikker. Hun var hvert år på torget i Stavanger og Egersund under markedsdagene, og hun strikket også til søsteren sin som stod og solgte på torget.

Var hun den første i området som startet maskinstrikking for salg? Det er svært sannsynlig, hun var i alle fall en av de første. Jeg sammenholdt informasjonen i artikkelen med opplysninger fra Ingeborg Sæland⁹ om at det var en på Sandve som strikket på maskin. «O'kåne- Elen, ma'en hennas hette Johannes Pedersen». Og i folketellingen både i 1900 (SSB) og 1910 (SSB) for Oгна herred, fant jeg Elen Olsdatter, gift med Johannes Pedersen, bosatt på Sandve. Som yrke var hun i 1900 oppført som gaardmannkone, strikning og i 1910 som gaardmannskone og strikkeforretning.

I følge Gards og ættesoga For Oгна (Hå kommune, 1975, s. 191 pkt.27) het hennes yngste sønn Kristoffer, født 1912 og bosatt i Oslo. Det er stor sannsynlighet for at artikkelen undertegnet K. Sandve var hennes sønn.

Elen var født i 1867, så hun var i starten av 30-årene ved folketellingen i 1900. Hun var gift til gård med 9 husstandsmedlemmer i 1900 (3 barn) og 13 (8 barn) i 1910. En ekstraintekt var sikkert kjærkomment. Et av

husstandsmedlemmene står i 1910 oppført som i lære i strikkeforretning, så hun hadde en større virksomhet enn hun kunne greie alene.

I folketellingen for Nærbø i 1900 (SSB) står enda en kvinne oppført som ugift, strikkeforretning f.e. regning. I folketellingen fra 1910 (SSB) finnes hun igjen, nå oppført som strikkerske.

Hvordan var så livet på torget? Det var i hvert fall kaldt til tider. Stavanger torg var et trekkfullt sted, og Ingeborg Sæland¹⁰ forteller at hun selv brukte sitt hjemmestrikkede undertøy når hun stod på torget. Hun forteller videre at de hadde et lager nede på kaien, for de skulle ha «bord å krakka å telt nå dæ rengde så me sto onne». Der kunne de også lagre noe av salgsvarene. Og ble det for kaldt, tok de seg en tur til Indremisjonskafeen og kjøpte seg kaffe. Den lå så nær at de kunne sitte inne og ha salgsbordet sitt rett utenfor vinduet. Og de som stod igjen ute, passet på

Ingeborg Sæland på torget i Stavanger med sitt salgspøt, sannsynligvis rundt 1960. Foto: Fotosamling Hå folkebibliotek.

bordene til de som satt inne.

Kundene var alle slags folk, både unge og gamle. I starten var det mange fiskere, men etter hvert kom det flere og flere turister til. Og da oljealderen kom til Stavanger, forteller Ingeborg Sæland i et intervju i Aftenposten (Ebbing, 1967) at arbeiderne på boreplattformen Ocean Traveler kjøpte ullundertøy og lange sokker. Det var det eneste som holdt dem varme i sjøtrekken.

Ingeborg Sæland¹¹ forteller at hun hadde faste kunder som fulgte henne i alle år. Hun sier om en av kundene sine «æg he ei dame ifrå Finnøynå så alltid sende geburtsdagsgave te mæg. Æg ondra bara på atta o'kjeme på kæ ti æg fydle året.» Hun sier videre at også under krigen, hvor det var vanskelig å skaffe garn, forsøkte de å produsere ullundertøyet til kundene sine så lenge det lot seg gjøre. Noe garn fikk de på kort fra forsyningsnemnda, men da det tok slutt, «lurte» de tyskerne ved å skaffe seg ull fra bøndene og fikk garnet spunnet på en av fabrikkene.

Fra det jeg har av informasjon, tyder alt på at det var et godt samhold mellom spøtakonene. Med så standardiserte plagg, vil jeg anta at det var vanskelig å konkurrere på pris. Så kanskje konkurransefortrinnet lå i hvem det var som var den flinkeste selgeren, som lett fikk kontakt med folk og dermed skaffet seg flest faste kunder.

Men om det ikke var så stor konkurranse mellom spøtakonene, så kan det nok være at forretningsstanden anså dem som konkurrenter. Det ble i hvert fall rettsak i 1934 med spøtakonene Anna Odland som tiltalt. I en artikkel fra 2010 skriver Pahr-Iversen (2010, s.25) om saken. Anna Odland var blitt sett da hun solgte to gen-

sere på torget. Og det er ikke usannsynlig at noen av butikkeierne hadde visket noen ord i øret til politiet. Med bakgrunn i Handelsloven av 1933, hadde handelsdepartementet bestemt at hjemmestrikkede varer falt inn under begrepet ferdige klær, og ferdige klær var ulovlig å selge ved torghandel. Anna Odland ble dermed ilagt en bot på 5 kroner, subsidiært 1 dags fengsel. Hun nektet imidlertid å betale boten, og dermed ble det rettsak.

I følge Ingeborg Sæland¹² var alle spøtakonene den gang med på å spleise på betalingen til sakføreren som førte saken for dem. Flere av spøtakonene stod fram som vitner og fortalte om at de hadde stått på torget i alle år, og at handelen var med på å sikre livsgrunnlaget.

Enden på det hele ble at Anna Odland ble frikjent, og retten slo fast at de fortsatt kunne selge sine strikkevarer på torget. Det heter i domsavsigelsen: Retten mener at ferdige klær rettslig bør tolkes som ferdige klær. At det altså med uttrykket ferdige klær menes, hva en nå til dags kaller konfeksjon, og ikke hjemmestrikkede varer som i foranliggende tilfelle: hjemmestrikkede gensere».

STRIKKEMASKINENE

Strikkemaskinene som spøtakovinnene brukte, var såkalte hjemmestrikkemaskiner som kom på markedet i andre halvdel av 1800-tallet. Det fantes både rundstrikkemaskiner og flatstrikkemaskiner, men trolig har flatstrikkemaskinene vært brukt av spøtakonene helt fra starten av. Utover på 1900-tallet ble flatstrikkemaskinene mer og mer enerådende på hjemmestrikkemarkedet.

Flatstrikkemaskin av den gamle støpejernstypen som ble brukt av spøtakonene. Med nødvendig utstyr som garnstativ, lodd, kammer, skinnetrekkerhake og maskehake. Dekknåler var også nødvendig, men slike finnes ikke i Jærmuseets samling.
Foto: Jærmuseet.

Teknisk sett er de gamle strikkemaskinene ganske like de moderne. Svært forenklet består de av to lange plater, kalt senger, hvor nåler føres opp og ned i innfelte spor. De to platene står i vinkel mot hverandre og kalles fremre og bakre seng. En slede, også bestående av en fremre og bakre del, føres over sengene slik at nålene føres oppover, fanger garnet, drar det gjennom forrige maske, for så å bli ført ned igjen av sleden. Siden det er to senger, kan det strikkes rett og vrangt.

Sleden ble ført fram og tilbake over sengen ved hjelp av en sveiv. Sveiven kunne gå helt rundt, men ifølge Kjellaug Sæland¹³, ble det ikke strikket slik. Enten stod en og strikket og førte da sveiven fram og tilbake på oversiden, eller så satt en og førte den fram og tilbake på undersiden. Maskinene var også utstyrt med rekketellere, men hun fortalte at den aldri ble brukt, men at hun tallet mye selv. Og hun hadde egne mål på hvor langt hun var kommet; når loddene nådde

gulvet første gang, og når loddene nådde gulvet andre gang.

På alle maskinene jeg har testet, flytter tellerverket seg bare hvis sveiven føres helt rundt. For meg virker dette rart, siden det er både tungt og lite hensiktsmessig å bruke sveiven slik. Så dette er nok en viktig årsak til at rekketellere ikke ble brukt.

Garnet tres gjennom et garnførersystem, igjen litt forskjellig fra produsent til produsent, slik at garnet blir matet stramt og jevnt til sleden. Det fantes doble garnførere som ved hjelp av en spak gjorde det mulig å veksle mellom to farger. Hver garnfører kunne igjen ha to hull slik at det var mulig å ha 4 farger tredd samtidig selv om det bare kunne strikkes med en farge av gangen.

Det var også helt nødvendig å ha en garnvinde for å kunne nøste opp garnet på koner. Dette for at garnet skulle gli lett uten hindringer gjennom garnførersystemet.

Historien om flatstrikkemaskinen starter i 1849 ved at engelskmannen Matthew Townsend fikk patent på latch¹⁴ nålen. Dette var utgangspunktet for Isaac William Lamb's oppfinnelse av den første hjemmestrikkemaskinen i 1863. Da denne ble vist for første gang i Europa på World Expo i 1867 i Paris, ble patentrettighetene kjøpt av Dubied, som startet produksjon av strikkemaskiner i Sveits. Hans første flatstrikkemaskin ble kalt «Trikoteuse Omnibus».

Spring bearded¹⁵ nålen, øverst på bildet, ble brukt i alle strikkemaskiner frem til oppfinnelsen av latch nålen. Den måtte lukkes ved hjelp av en trykkinnretning siden den ikke var selvlukkende. Dette gjorde maskinene tunge og komplekse. Men den har sine fordeler, og brukes i moderne trikotasje maskiner. Latch nålen, nederst på bildet, er selvlukkende og muliggjorde utviklingen av enklere og lettere hjemmestrikkemaskiner.

De to nåltypene. Foto: Jærmuseet.

Etter hvert ble det mange produsenter av hjemmestrikkemaskiner som baserte seg på Lambs prinsipp og som kan føres helt fram til dagens strikkemaskiner. Fra Sverige har jeg funnet to fabrikker som laget strikkemaskiner, Husquarna og Persson. Ellers ble det produsert maskiner blant annet i Tyskland, Sveits, Frankrike og England.

Flatstrikkemaskinene var store, tunge maskiner i støpejern. De måtte settes fast på solide bord, hver maskin hadde små «føtter» med skruehull så de kunne skrues fast til bordet. Noen hadde fester som kunne skrues fast til bordets forkant. Det gikk også an å kjøpe solide jernunderstell, men dette var sannsynligvis noe som måtte kjøpes i tillegg.

De første maskinene kunne strikke ribbestrikk som to rette og to vrange. Etter hvert ble det utviklet sleder som kunne strikke patentstrikk¹⁶. De aller første flatstrikkemaskinene kunne ikke strikke rundt, men det ble tidlig utviklet en slede som gjorde det mulig. Dermed kunne også flatstrikkemaskiner brukes til å strikke sokker.

I begynnelsen var strikkemaskinene smale og ble mye brukt til å strikke sokker. Men maskinene utviklet seg raskt og de ble enklere å betjene og fikk flere mønstermuligheter. Etter hvert ble de levert i ulike bredder, slik at det ble større muligheter for ulike typer plagg. I læreboken fra 1910 (Johansson, 1910), var teknikker som ribbestrikk, patentstrikk og mønsterstrikk ved å flytte den ene av sengene¹⁷ vanlig. Det gikk også an å strikke glattstrikk, men da måtte det strikkes rundt eller bare på en av sengene. I læreboken fra 1930 (Johansson 1930) var teknikkene de samme, men nå

Leverandørene kunne levere et stort utvalg av nåler. Fra Perssons tidning för stickning, 1929.

var det mye større bredde i mønstrene. Kombinasjon av ulike nåleoppsett, flytting av en av sengene slik at det ble dannet kryssmasker, og bruk av flere farger, gav utallige muligheter for mønsterstrikk. Det er beskrevet ulike hullmønstre, men da ved manuelt å flytte over en maske til nabonålen.

Det de gamle maskinene ikke kan, som de moderne kan, er å strikke med to farger av gangen. Et totråds mønster, såkalt norsk mønster, måtte strikkes med en farge av gangen på utvalgte nåler. Dette kalles jacquardstrikk. Til sammen vil to rekker, med hver sin

farge, utgjøre en mønsterrekke.

Jeg har funnet en beskrivelse fra 1931 (ukjent, 1931) av et mønsterapparat som kunne velge ut nåler, og sammen med et garnvekslerapparat kunne det strikkes jacquard på en effektiv måte. Siden dette er den eneste dokumentasjonen jeg har funnet, er det vanskelig å si noe sikkert om når slike apparat kom på markedet. En maskin, fra Perssons, med mønstervals og garnvekslerapparat står i dag på museumsfabrikken på Sjølingstad, men er ikke i funksjon. Så foreløpig vet jeg ikke hvordan dette teknisk sett virket.

Mønstervalse tilhørende en av strikkemaskinene på Sjølingstad. Foto: Anne Cecilie Tjerland, Jærmuseet.

Øvre del av mønsterapparatet på samme maskin. Foto: Anne Cecilie Tjerland, Jærmuseet.

Apparatet som er på Sjølingstad, har nederst en mønstervals med hull i, bilde til venstre, og øverst en plate med nåler på, bilde til høyre. Hullene bestemmer hvilke nåler som skal strikke. I beskrivelsen jeg fant, snakkes det om en valse som har kammer i en bestemt rekkefølge, avhengig av hvilket mønster som skal strikkes. Hver kam trekker opp nåleføttene som samsvarer med tennene på kammen. Om valsen med «pigger» er det samme som en valse med kammer vites ikke. I tilfelle ikke, var det to ulike prinsipper for hvordan nålene ble valgt ut. Av beskrivelsen ser det også ut som sleden måtte trekkes to omganger for hver farge, en omgang hvor den strikkes og en omgang hvor det ble vekslet til den andre garnfargen

uten at det ble strikkes.

Basert på de maskinene jeg har strikkes på, mener jeg at det ikke gikk an å strikke jaquard på de gamle

Automatisk fargeveksler. Foto: Anne Cecilie Tjerland, Jærmuseet.

maskinene før jaquardapparatet kom. De nålene som ikke skal strikke må settes helt ned på sengen, ellers vil sleden strikke dem. Trekkes nålene helt ned, må maskene fremdeles henge på. Det vil da dannes kjempe lange masker som i neste omgang må følge nålen opp igjen når nålen skal i strikk. Det er opplagt at dette ville få maskene til å falle av.

Selv om jeg ikke har testet ut en maskin med mønsterapparat, har jeg en teori om hvordan det fungerte, basert på beskrivelsen jeg fant. Jeg mener at apparatet overtar noe av sledens funksjon ved å bare sende utvalgte nåler langt nok opp til å fange garnet. De andre nålene blir ikke ført oppover fordi midtplatene på sleden er utkoblet.

I en brosjyre for Perssons strikkemaskiner fra 1931

(Perssons, 1931c), er det avbildet både en manuell og en automatisk garnveksler. Den manuelle vekslet mellom fargene ved å trykke ned knapper tilhørende hver farge. Den automatiske besto av en valse med mange hull hvor valsen flyttet seg for hver omgang. Tapper ble plassert i hullene etter et system i forhold til hvor mange rekker som skulle strikkes, og tappene styrte hvilke garn som skulle strikke.

Maskinen på Sjølingstad har en automatisk fargeveksler, se tidligere bilde.

I læreboken fra 1910 (Johansson, 1910) er det i alle oppskriftene bare brukt en farge. I læreboken fra 1930 (Johansson 1930), er det i mange av oppskriftene brukt flere farger. Det kan derfor være at fargevekslere ble utviklet først etter 1910.

Spøtakonene strikket ikke de mønstrede koftene på maskin, selv etter at jaquardapparatene var kommet. Et slikt apparat krevde spesielle maskiner og de var nok dyrere, kanskje betydelig dyrere, enn de vanlige. Uansett hadde spøtakonene sine gamle maskiner som de enten hadde kjøpt selv eller arvet. Og skulle de investere i ny maskin, var det nok mest effektivt å holde seg til kjente maskiner og de plaggene som ble produsert effektivt på disse.

Å strikke på maskin er fysisk anstrengende. Det er tungt å dra sleden frem og tilbake med håndkraft, og det må gjøres mange ganger for å skape et plagg. Noen satte på en enkel motor, for eksempel en gammel

sykkelmotor. Det var også mulig å få kjøpt motoriserte strikkemaskiner. I brosjyren for BI-strikkemaskiner (Hjemmeindustri A/S, u.å) står det at «Vi kan også levere Rund – og Langstrikkemaskiner for motorkraft etter spesielt tilbud i hvert enkelt tilfelle. – Opgiv os saa fald mest mulige oplysninger angaaende hvilken produktion De ønsker maskinen skal prestere pr. arbeidstid, samt hvilke artikler De spesielt ønsker at fremstille, saa vi kan finde den for Dem bedst passende Type». Det står ingenting om pris, men teksten tyder på at dette er beregnet mer for et industrimarked.

En enkel motor, som en sykkelmotor, gjorde strikkingen mye lettere, men det gikk ikke nødvendigvis

fortere å strikke. Ut fra erfaring med dagens motorer er det begrenset hvor fort sleden kan føres over uten at maskene faller av. De som brukte håndkraft ble nok etter hvert svært raske til å føre sleden frem og tilbake.

Det å skaffe seg strikkemaskin, innebar en stor investering. Ingeborg Sæland kjøpte sin første maskin i 1934 og da betalt hun 500 – 600 kr for den. Maskinen ble kjøpt på Maskinhuset A/S i Stavanger. Et normalt lønnsårsverk i 1934 var 2290kr (Statistisk sentralbyrå).

I brosjyren for BI strikkemaskiner (Hjemmeindustri A/S, u.å), fant jeg en prislister. Prisen varierte i forhold til bredde på maskinen og antall nåler pr.2.5 cm, og lå mellom 370 og 1165 kr. En maskin på 60 cm og 6 nåler pr.2.5 cm, en størrelse som flere av maskinene på museet har, lå på 625 kr og stemmer godt overens med det Ingeborg Sæland betalte for sin.

Pr. fiks kontant:

Naalantall pr. tomme.

Bredde	4 1/2	5	6	7	8	9	10	12	14
21 cm.	370.—	370.—	380.—	380.—	400.—	415.—	435.—	445.—	465.—
27 cm.	390.—	390.—	395.—	405.—	425.—	450.—	460.—	515.—	545.—
30 cm.	415.—	415.—	430.—	445.—	460.—	490.—	510.—	540.—	595.—
35 cm.	475.—	475.—	485.—	495.—	515.—	530.—	565.—	615.—	655.—
40 cm.	525.—	525.—	525.—	530.—	550.—	570.—	595.—	655.—	730.—
45 cm.	545.—	545.—	550.—	555.—	565.—	605.—	645.—	690.—	760.—
50 cm.	595.—	595.—	595.—	605.—	620.—	645.—	660.—	720.—	795.—
60 cm.	620.—	620.—	625.—	635.—	650.—	685.—	745.—	775.—	845.—
70 cm.	650.—	650.—	665.—	670.—	695.—	730.—	760.—	820.—	925.—
80 cm.	680.—	680.—	695.—	720.—	735.—	780.—	830.—	895.—	970.—
90 cm.	740.—	740.—	765.—	780.—	820.—	850.—	900.—	980.—	1050.—
100 cm.	780.—	780.—	795.—	825.—	875.—	920.—	985.—	1075.—	1165.—

For avbetaling ca. 10 % tillegg til ovenstående priser.

I tilfælde avbetaling betales ca. 30 % kontant.

Prisliste strikkemaskiner. Brosjyre fra Hjemmeindustri A/S (u.å.). Utlånt av Annemor Sundbø.

Det var også mulig å kjøpe en maskin på avbetaling. I samme brosjyre står det; «For avbetaling ca. 10 % tillegg til ovenstående priser. I tilfælde avbetaling betales ca. 30 % kontant». Det er også sannsynlig at det gikk an å leie en maskin, på samme måte som man kunne leie en symaskin. Vi vet også at flere kvinner kunne gå sammen om å kjøpe en maskin og at den gikk på omgang. Jeg har ikke funnet noen opplysninger om at dette ble gjort av spøtakonene.

Antall produsenter av strikkemaskiner var stort, og maskinene kunne leveres i mange ulike bredder og med ulike nålestørrelser. Maskinene var dyre i innkjøp, og for at det skulle svare seg måtte det produseres effektivt. Formuleringer fra annonser fra produsentene understøtter at maskinene i større grad var tilpasset produksjon av bestemte typer plagg, og at det derfor var et større mangfold enn i dag. Strikkemaskinene besto av mange små deler som nennsomt måtte settes sammen og finjusteres. Selv om fremstillingen av selve delene var mekanisert, ville ferdigstillingen av maskinene kreve en stor grad av håndverk. Jeg vil tro at en av grunnene til at det kunne lønne seg å ha så stort utvalg, var at de kunne lages av små verksteder som kunne spesialisere seg på ulike modeller. Disse verkstedene kunne være underleverandører til et større selskap hvis navn strikkemaskinene fikk. I Norge er det i dag kun et merke som selges, og utvalget fra denne produsenten blir også stadig mindre.

Det er stor variasjon i utforming av nåler. I en eske med nåler på museet, fant jeg 5 ulike utforminger, i tillegg varierer størrelsen og lengden. Nålene ble laget

av spesielle nålfabrikanter som leverte nåler til mange strikkemaskinprodusenter og som sikkert kunne lage det de ble bedt om. I et av strikkemaskinbladene fra Perssons (1929, des.) fant jeg en annonse for Ernst Beckert Nadelfabrik, Chemnitz, hvor det er avbildet et bredt utvalg av nåler.

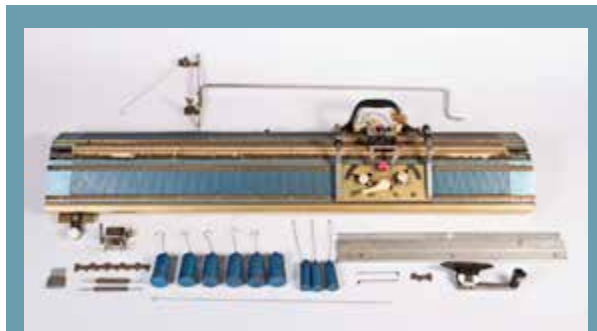
Museet har til sammen syv flatstrikkemaskiner av den gamle støpejernstypen. Det finnes svært lite informasjon om maskinene, når de ble produsert og hvem som strikket på dem. Ut fra merker og innskrifter på maskinene, har jeg prøvd å finne informasjon på internett, med magert resultat.

I tillegg til støpejernsmaskinene har museet også en flatstrikkemaskin av en litt nyere dato. Den er laget av plast og er dermed betydelig lettere å transportere. Den er merket Tricolette og det følger med en manual på tysk.

Museet har også tre rundstrikkemaskiner og en industristrikkemaskin, men disse har ikke vært studert nærmere i dette prosjektet som har fokus på spøtakovene og deres strikkemaskiner.

Av de syv støpejernsmaskinene, er det to som er av samme fabrikat, de er også helt identiske maskiner. De er merket med Maskinhuset A/S. Maskinhuset ble opprettet i 1920, så maskinene er tatt i bruk etter dette. Nederst på fremre sledehalvdel står det Rekord, som sannsynligvis er navnet på maskinen.

Det er en svensk strikkemaskin i samlingen, en maskin fra Husquarna. Navnet på maskinen er FAMA, en type Husquarna produserte fra 1927. Den er desideret den maskinen i samlingen som ser mest forseg-

Tricolette maskinen med utstyr. Foto: Jærmuseet.

Tricolette maskinen har også to senger, slik at det kan strikkes i ribb og rundstrikk. Den er lettere enn støpejernsmaskinene og de to sengene kan tas fra hverandre. Dette gjør den transportabel. Maskinen har ingen hullkortmulighet. For meg ser det ut som denne maskinen er bindeleddet mellom de gamle støpejernsmaskinene og hullkortmaskinene som kom på 1960-70 tallet. Det er ikke en Knittax maskin som vel er den mest kjente strikkemaskinen i Norge fra 1950-60 tallet. Knittax har et helt annet prinsipp for ilegging av garnet enn noen av de andre maskinene jeg har sett, inkludert moderne maskiner.

gjort ut. Med maskinen følger det et litt spesielt og morsomt garnstativ som har små ringeklokker. I manualen (Husquarna, u.å.) står det at disse skal gi lyd fra seg hvis det er en knute på tråden. Alle som strikker på maskin frykter knuter, da det veldig ofte fører til at sleden kjører seg fast og/ eller at masker faller av.

Den maskinen jeg har strikket mest på, er merket Textima. Jeg har funnet et selskap, VEB Textima, som produserte tekstilmaskiner for det østtyske markedet fra 1947, men greide ikke å finne noe spesifikt om strikkemaskiner.

Av de tre siste, er en merket J.F.Grosser, Leipzig. Denne maskinen har en spesiell lang slede som vist på bildet.

Maskinen, merket J. F. Grosser, med den spesielle slede-utformingen. Hele det lange ovale stykket beveger seg når det strikkes. Foto: Jærmuseet.

FAMA maskinen er den eneste av museets maskiner som med sikkerhet er blitt brukt av en av spøtakone- ne. Kassen maskinen ligger i har en adresselapp som viser at maskinen ble sendt til Anna Hakvåg som var en av spøtakonene på torget.

Det er ingen klare indikasjoner på at noen av de andre maskinene har blitt brukt av en av spøtakonene. Det nærmeste jeg kommer, er utsagnet fra Kjellaug Sæland¹⁸ om at de kjøpte maskinene på Maskinhuset i Stavanger. To av museets maskiner er som nevnt merket med denne leverandøren. Men siden alle støpejernsmaskinene i prinsippet er like, vil det som jeg skriver om det maskintekniske og strikketekniske

Merkelapp på kassen til FAMA maskinen som viser at maskinen har tilhørt en av spøtakonene, Anna Hakvåg.

Foto: Jærmuseet.

uansett også gjelde for spøtakonenes maskiner. Et lite forbehold om de aller første, siden jeg ikke har undersøkt en slik maskin. Men de jeg har sett, både i virkeligheten og på bilder, tyder på at det også gjelder disse.

Min erfaring fra strikkingen, var at det tok lang tid med mye strikking før sledene gled greit over sengen. Maskinene hadde alle stått skitne og nedstøvet i mange år, og selv om de ble grundig rengjort og oljet, var nålene trege å få opp og ned. Garnstativene som er tilgjengelig på museet, fungerer heller ikke optimalt.

Etter hvert har jeg lært maskinene å kjenne, jeg har blitt kjent med deres «nykker» slik at strikking av ulike ribbteknikker går greit. Verre er det med patentstrikk. Det er krevende å strikke på gamle maskiner hvor slitedeler, som børster og nåler, er mangelvare. Det største problemet er nålene, da det er stor slitasje på disse. Selv om museet hadde en boks full av nåler,

passet svært få til de maskinene jeg satte i stand. Det er også begrenset hvor mange nåler en kan ta på hver side for å erstatte ødelagte nåler for ikke å redusere bredden på strikket for mye. Jeg har ikke undersøkt om det er mulig å få spesiallaget nye nåler, men skal det strikkes mye på en gammel maskin, er det helt nødvendig å ha tilgang på reservenåler.

Jeg erfarte også at maskinene strikket tregt ved overgang fra et nåleoppsett til et annet. Nålene lager seg «spor» og de glir lettere etter en del rekker. Dette er spesielt tydelig når nålene blir skiftet ut. Kjellaug Sæland¹⁹ bekreftet at slik var maskinene, de var «nøbne» som hun kalte det. Blant annet derfor var det hensiktsmessig å ha to maskiner. Den ene ble brukt

til å strikke ulltrøyer, den andre til å strikke underbukser. Maskinene stod da med riktig nåleoppsett, og man slapp å stille om nålene for hver gang en skiftet mellom å strikke trøyer og bukser.

PLAGGENE

Plaggene som spøtakonene strikket på maskin, var undertøy. Dette var plagg som ikke skulle synes og som derfor ikke behøvde å se så flotte ut. Det viktigste var at det var godt og varmt, og mang en fisker og bonde visste nok å sette pris på plaggene. Funksjon var viktigst og her kommer ribbestrikken inn. Plagg i ribbestrikk er så tøyelige at folk i ulike størrelser og fasonger kunne bruke dem. Fokus på funksjon gjorde

BESKRIVELSE AV STRIKKEMASKINENS VIRKEMÅTE

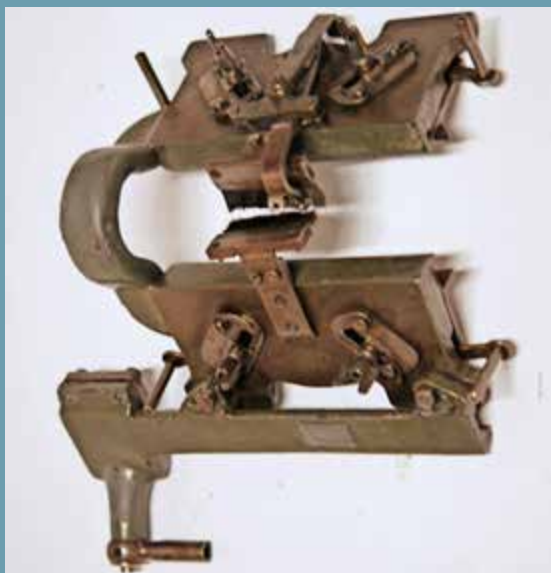
Nærbilde av slede, nåleseng og spaker på Textima maskinen.
Foto: Jærmuseet.

De to nålesengene er fast forbundet til hverandre slik at det ikke er mulig å fjerne den ene sengen som på

nyere maskiner. Enten den fremre eller den bakre sengen kan flyttes ett eller flere hakk til hver side. Slik kan det lages ulike sikksakk mønstre ved at maskene på begge sengene krysser hverandre. Den forreste nålesengen kan senkes et hakk ned. Dette gjør det enklere å sette et uferdig arbeid inn igjen i maskinen.

Nålene har to stillinger, enten i arbeid eller ute av arbeid. De blir holdt på plass av en nåleskinne nederst på nålesengen. For å sette nålene i strikk, kreves det litt kraft for å skyve de opp. Det samme når de skyves ned igjen og ut av strikk. Dette hindrer at nålene glir ut av posisjonen de er satt i.

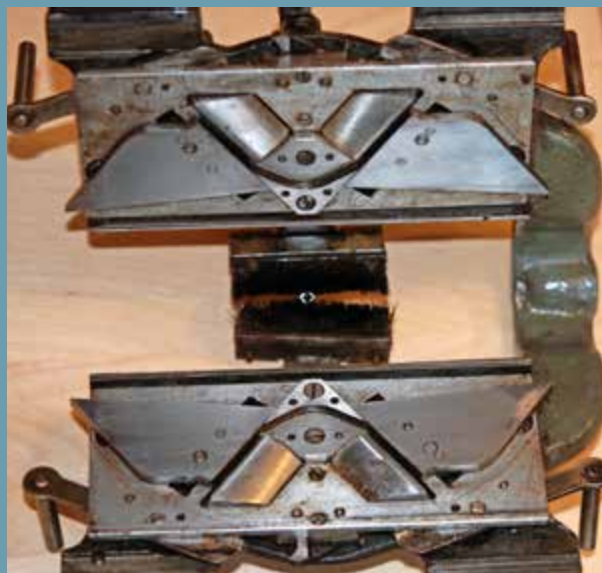
Sleden er i et stykke, med en fremre og bakre sleddedel som er forbundet med hverandre med en bøyle. Øverst på sleden står det et par børster mot hverandre.

Overside på Textima maskinens slede. Foto: Jærmuseet.

Børstene åpner nåltungene slik at garnet kan legges i, og det er derfor svært viktig at disse står i rett posisjon og ikke er helt nedslitte. Børstene kunne klippes og settes lengre ned når de ble slitt, helt til det ikke var mer bust igjen å gå på.

På undersiden er det bevegelige stålplater som styrer nålene opp og ned. De midtre platene fører nålene oppover. De kan kobles ut med knapper, tapper eller spaker på sleden og da strikker ikke nålene. Sideplatene fører nålene nedover igjen etter at garnet er lagt i nåltungene og garnet blir da dradd gjennom forrige maske og strikket. De kan også kobles ut med justeringsskruer eller – tapper på oversiden, og

Undersiden på samme slede. Foto: Jærmuseet.

nålene blir da ikke ført ned igjen.

Høyden på sideplatene justeres med skruer på oversiden, og de bestemmer hvor løst eller fast det blir strikket og innstilles i forhold til tykkelsen på garnet.

De ulike produsentene har forskjellig utforming på sledene, men prinsippet er det samme. Det er også forskjell på nålene, her kan det se ut som hver produsent hadde sin egen utforming på nåler.

Noen av maskinene har også et ekstra sett med sideplater på fremre seng. Disse skal sikre at yttermaskene ved ribbestrikk blir strikket, ved annen strikk skal de kobles ut.

SLEDEINNSTILLINGER VED ULIKE STRIKKETEKNIKKER

Ved ribbestrikk skal sleden strikke alle nålene i strikkeposisjon på hver seng. På denne maskinen er det spaker på hver side av sledehalvdelen som styrer de midtre platene, og disse tappene må stå opp. Sideplatene justeres med skruer og alle fire skal være innstilt på samme nummer som velges ut fra garn-tykkelse og – kvalitet. Nålene kan ha ulike oppsett, avhengig av hvilke ribbteknikk som ønskes.

Sledeinnstilling ved patentstrikk. Textima.
Foto: Jærmuseet.

Ved rundstrikk strikkes det rundt i glattstrikk. Midtplatene på en side kobles ut på både fremre og bakre sledehalvdel, venstre plate på den ene, høyre på den andre eller vice versa. Da må en spake stå opp og en spake stå ned på hver sledehalvdel, motsatt på de to sidene, slik at sleden strikker bare på en side av gangen. Justeringskruene på den siden hvor tappene er opp, skal stå helt i øverste posisjon, den andre som til vanlig strikk. Alle nålene strikker på hver seng.

Sledeinnstilling ved ribbestrikk. Textima.
Foto: Jærmuseet.

Ved patentstrikk vil det bare dannes masker hver andre rekke. Alle spakene skal stå opp. Ved at sideplaten på den ene siden av sledehalvdelen settes i høyeste posisjon, blir garnet liggende i nåltungen uten å bli dradd gjennom masken på nålen. Ved neste rekke strikkes det vanlig igjen, og garnet blir dradd gjennom. Ved at dette skjer vekselvis på fremre og bakre nåleseng, i motsatt fase, blir det patentmønster. Derfor må en av justeringskruene stå opp på hver side, på hver sin side av sledehalvdelen.

Sledeinnstilling ved rundstrikk. Textima. *Foto: Jærmuseet.*

det også til utmerkede plagg for hjemmeproduksjon. Snittet kunne gjøres enklest mulig og sammensyningen av delene kunne gjøres raskt og effektivt. Det var viktig å holde produksjonstiden nede for å kunne konkurrere med trikotasjefabrikkene.

Måten plaggene er sydd sammen på, er kanskje det som i størst grad forteller at dette er et plagg som skulle produseres på kortest mulig tid. Det er sydd sammen med grove sting ved å annenhver gang stikke nålen gjennom en maske i den ene siden og annenhver gang i den andre, hver andre eller tredje maske. Det er selvfølgelig forskjell på sammensyningene, men de er uansett ikke med på å fremheve plaggene.

Garnet som ble brukt, var nok heller ikke av den fineste sorten. Ingeborg Sæland²⁰ forteller at hun kjøpte ull fra Norsk ull, og ifølge Kjellaug Sæland²¹ var dette to og tretråds garn fra Svandal fabrikk. Undertøyet var i naturhvitt eller farget lyserosa eller lyseblått, og Ingeborg Sæland forteller videre at den lyseblå fargen ble kalt potteblått og den rosa Vigrestadrødt.

Etter hvert ble det vanskeligere å konkurrere med trikotasjeindustrien og den økende importen av billigere undertøy. Men så, på midten av 1960-tallet, ble det oppsving i salget. Ulltrøyene fra Vigrestad ble nå høyaktuelle i motebildet. I 1967 kom minikjølemoten og Twiggys innførte et nytt moteideal på catwalken. Ulltrøyene ble til minikjoler som var høyeste mote blant tenåringer. Ikke for alle og enhver. Som Ingeborg Sæland sier i et intervju (Ebbing, 1967), «Jeg kan dessverre ikke bruke slike kjoler selv. Man må ikke ha for meget 'buller' for å bære denne type kjoler». Men sal-

get gikk strykende, og spøtakonene fulgte motebildet ved å strikke opp ulltrøyene i alle motefargene.

De ribbestrikkede ulltrøyene var populære også på 1970-tallet, men etterhvert gikk de ut av motebildet. Markedsgrunnlaget forsvant, og spøtakonene selv var blitt gamle. De yngre var ikke interessert i å overta, og i 1980 var det bare tre spøtakoner igjen på torget. Ingeborg Sæland²² forteller at i tillegg til henne selv, var det Regine Vold og Edvarda Hårr. De tre ble av kundene betegnet som «den stora, den litla og den andre!» «Den andre» var henne selv. Hun forlot torget i 1988, som den siste av spøtakonene og en tradisjon var slutt.

Ser vi nærmere på plaggene på museet, er det flest ulltrøyer, eller ullboler som det heter på Jæren. Det er totalt 23 stykker, både med lange ermer, korte ermer og uten ermer. Mange av dem er av nyere dato, spesielt fra perioden 1970- 80 tallet i den tids moteriktige farger. For 11 av de 23 finnes opplysninger om hvilken tidsperiode de er fra. Bare to av disse er produsert i tiden rundt 2. verdenskrig, resten er produsert fra ca. 1970 og fremover. Uavhengig av år er alle trøyene utformet og strikket på nøyaktig samme måte, så oppskriften har vært den samme hele tiden. Det er naturlig, siden mange av de samme spøtakonene var aktive i denne perioden, og de nye kunne lære av gamle.

Den eldste oppskriften jeg har funnet, er fra den svenske læreboken i maskinstrikk fra 1910 (Johansson, 1910). Her er det flere oppskrifter på barnetrøyer i to rette og to vrang. Oppskriften på bolen er identisk med ulltrøyene fra Rogaland. Ermene er strikket uten kile, men dette er den eneste forskjellen.

Godt brukt dameunderbukse.

Foto: Jærmuseet.

En av ulltrøyene på museet. Dette er en langermet trøye for menn.

Foto: Jærmuseet.

En av fire underkjoler på museet som har samme mønster. Dette mønsteret ble gjenkjent av Kjellaug Sæland som det spøtakonene brukte. Foto: Jærmuseet.

Herreunderbukse godt brukt. Den er kjøpt av spøtakonene på Vigrestad. Brukt av en Håbu som brukte denne type undertøy hele sitt liv. Antatt laget på 1970-tallet. Foto: Jærmuseet.

Det er ingen grunn til å anta noe annet enn at oppskriften på trøyene har vært den samme helt fra spøtakonene tok til å strikke på maskin. De første spøtakonene startet sannsynligvis å strikke på maskin rundt 1900, og flere var sikkert i virksomhet til krigen. Det er lite sannsynlig at de skal ha endret oppskriftene underveis. Riddervold (Riddervold, 1987, s. 95) sier at i perioden frem til 1930 var undertøyet i Norge svært ensartet, nærmest standardisert. Ull ble brukt nærmest kroppen om vinteren, og i Hammerfest, Rogaland og Vest-Agder var dette strikket (for hånd eller på maskin) i to rette og to vrangle. Fasongen var felles, lange bukser og langermet trøye for mennene, bukser til under knærne og kortermet trøye, eller trøye uten erme til kvinnene.

Ulltrøyene er strikket i ribbestrikk, to rette og to vrangle, de fleste har heklekant rundt hals og ermer. Kantene var det ofte(st) ikke strikkerne selv som laget. Ingeborg Sæland²³ forteller at hun startet sin strikkekarriere med å sy sammen strikkeplaggene for spøtakonene som dro til Stavanger. Hun giftet seg i 1926, og med små barn var det vanskelig å komme fra. Hun fikk 25 øre for å sy sammen en trøye, og femti øre for å sy sammen et sett, trøye og bukse. Etter hvert fikk hun også selv damer som sydde plaggene sammen for seg. Dette forteller svigerdatteren²⁴. Noen sydde sammen undertrøyene og inkludert i arbeidet var også å hekle kanter. Andre igjen sydde sammen underbuksene.

Jeg har gjennom prosjektet strikket opp både prøver på strikketeknikker og hele plagg på de gamle maskinene museet har. Det som tok meg lengst tid å finne ut av, merkelig nok, var hvordan strikketøyet ble

felt av. Jeg fant ingenting om dette hverken i lærebøkene, strikkemaskinmanualene eller strikkebladene fra 1930-tallet. Alle steder stod det bare at arbeidet skulle tas av, eller kjøres av. I min verden ville da strikket rakne langt nedover.

For moderne maskiner er det utviklet en tungenål som er svært effektivt ved avfelling. En slik nål har jeg ikke funnet hverken beskrevet eller avbildet for de gamle maskinene. Personlig bruker jeg ofte å strikke et stykke med restegarn på slutten og felle av for hånd i ettertid, men heller ikke dette har jeg funnet noe om i materialet jeg har. Avfellingsmetoder ville jeg dessuten forventet var en selvfølge å ha med i en lærebok.

Svaret fikk jeg av Kjellaug Sæland²⁵. Hun bekreftet at strikket bare ble kjørt rett av og felt av ved å hekle sammen maskene med kjedemasker i etterkant. Jeg forsøkte dette med garnet jeg brukte, et kamgarn, men da raknet det. Så forsøkte jeg med tynt kardegarn, og da holdt maskene mer sammen og det raknet nesten ikke.

I dag bruker vi lite kardegarn til strikking av plagg, både på maskin og for hånd. Det er nok ofte relativt liten bevissthet rundt hva slags garn som brukes og hvilke kvaliteter det har. Personlig har jeg heller ikke tenkt så mye over dette, før jeg altså ble konfrontert med avfellingsproblemet. Valget mitt av kamgarn til prosjektet var ene og alene basert på at dette var et garn jeg visste fra eget arbeid gled godt i en strikkemaskin. For spøtakonenes salgsproduksjon, vil det å kunne bare ta arbeidet rett ut av maskinen uten å felle av, gi en stor tidsbesparelse. Det muliggjorde også at

de som sydde sammen plaggene og heklet kantene, også kunne felle av.

Spøtakonene var nok svært bevisst hvilket garn de valgte til salgsstrikkingen. For en effektiv produksjon er det viktig at garnet glir lett i maskinen og ikke ryker. Selv om de sikkert var ute etter å få det så billig som mulig, fant de nok fort ut hvilke garn som egnest seg best, en balanse mellom kvalitet og pris.

I følge Kjellaug Sæland²⁶ ble det brukt vokset garn for at det skulle gli lett i maskinen. Svigermoren kjøpte garnet ferdig vokset fra Svanedal. Hun husker en gang svigermoren ikke var fornøyd med voksingen. Da tok hun med seg hele partiet, og det var store mengder, tilbake til fabrikkene og fikk det vokset en gang til.

En historie som illustrerer hvor viktig garnkvaliteten var, fant jeg i artikkelen til Sandved (1965) som forteller i artikkelen om moren sin, at hun også strikket til bygdefolket. De kom gjerne med garn selv, og det verste var når de kom med for tykt garn. Han forteller: «Då var ho sint, men ho hadde alltid vanskeleg for å nekta å ta imot slikt. Då hende det at ein av oss mannfolk måtte dra maskinen [m.a.o. sleden]. Ho sleit ut fem strikkemaskinar i si tid»

Av underbukser har museet fire, to dameunderbukser og to herreunderbukser. Ingen av dem er daterte.

De to dameunderbuksene har samme utforming, begge strikket i ribbteknikken full ribb. Underbuksene har en form som Klausen (Klausen, 2006) skriver gradvis erstattet den tidligere kvinneunderbuksen som hadde splitt i begge sider og linning med knyte-

bånd i siden, utover på 1900-tallet.

Kjellaug Sæland mente at en av dem var hennes da hun ble vist dem. Det vil si at den er ganske ny, fra 1970-tallet, noe som stemmer med at buksen ser ny og nesten ubrukt ut.

Herreunderbuksene er i glattstrikk. Både gyf og linning er kantet med bånd på innsiden og alle sømmer er gjort med symaskin. Buksene samsvarer med beskrivelsen av herreunderbukser gitt av Klausen (Klausen, 2006).

Bak på den ene av buksene er det sydde innsnitt, noe jeg ikke har funnet beskrivelse av i litteraturen for strikkede plagg. I vedde stoffer er innsnitt vanlig og det kan være at opprinnelsen til disse innsnittene er en syerske som var vant til å bruke innsnitt som en god måte å skape passform på.

De plaggene som er mest interessante i samlingen, i hvert fall strikketeknisk sett, er underkjolene. Disse har alle et dekorativt mønster på skjørtene, og er de eneste av de maskinstrikkede plaggene museet har hvor det er lagt ned arbeid utover det helt nødvendige.

Museet har fem underkjoler. Fire av dem er helt like med samme mønster på skjørtet. Den fjerde har en liten forskjell i mønsteret på skjørtet, men er ellers lik. Mønsteret på denne ene er bygget på det samme mønsterprinsippet som de andre, bare med en liten forskjell i nåleoppsetningen. Alle overdelene er strikket i ribbestrikk.

To av underkjolene er datert. En er produsert så sent som 1985-88, og kjolen med mønsteret som skiller seg ut, er fra rundt 1950. Ved gjennomgang av

plaggene, forteller Kjellaug Sæland²⁷ at hun kan huske de mønstrede underkjolene fra torget. Hun bekreftet at de hadde samme mønster som de fire som er like. Det andre mønsteret hadde hun aldri sett.

Ved et besøk hos Annemor Sundbø, så jeg flere plagg som var helt like salgsplassene fra Jæren, blant annet en underkjole med tilsvarende mønster som Kjellaug Sæland kjente til. Dette var plagg fra shoddyfabrikken i Torridal, og det er stor sannsynlighet for at dette kan være plagg fra spøtakonene. Vi vet at de solgte på torget i Egersund, og også at det var salgsgjenger som tok plaggene videre sørover.

Materialet er for lite til å fastslå at det bare var det ene mønsteret som ble brukt av spøtakonene, men mye tyder på det siden Kjellaug Sæland ikke kjente til mer enn det ene.

Prinsippet for hvordan slike mønster fremkommer, krever god strikketeknisk kunnskap og erfaring for å forstå. Opprinnelsen til akkurat disse mønstrene kan være mange, men prinsippet for hvordan nåler settes opp i kombinasjon med flytting av sengen, var kjent allerede fra tidlig på 1900-tallet. Jeg har funnet beskrivelse av prinsippet i den svenske læreboken fra 1910 (Johansson, 1910).

Jeg har funnet et rikt materiale av ulike mønstre for strikkemaskin, særlig i perioden fra slutten av 1920 til 1940. Hovedtyngden er fra Sverige. Der må det ha vært et betydelig strikkemaskinmiljø i denne perioden. Naturlig nok, siden det var to svenske produsenter av strikkemaskiner, Perssons og Husquarna. Rundt disse to produsentene ble sikkert bygget opp både

maskinteknisk og strikketeknisk kompetanse som vil være sentral for å skape et strikkemaskinmiljø. Emma Johansson var nok en sentral person i Husquarnas strikketekniske kompetanse, siden læreboken fra 1930 (Johansson, 1930) er basert på en Husquarna maskin.

Den ene av produsentene utgav også et eget strikkemaskinblad. Jeg har fått kopi av årgangene 1929-1935 (Perssons tidning för stickning), men vet ikke om det finnes flere årganger. Bladene inneholder beskrivelser av ulike mønsterteknikker og maskintekniske nyvinninger. Hvert blad tar for seg det siste innen mot-everdenen og presenterer oppskrifter som er i tråd med trendene.

Det kan derfor godt være at opprinnelsen til mønstrene på underkjolene opprinnelig kommer fra oppskrifter utviklet av miljøene rundt strikkemaskinleverandørene. Hvis det er riktig at spøtakonene bare brukte dette ene mønsteret på underkjolene, tyder det på at mønsteret ble kopiert uten egentlig å behøve å vite så mye om prinsippene som ligger bak og alternative nåleoppsetninger.

For å verifisere mønsteret strikket jeg opp prøver av begge teknikkene på begge underkjolene. Det tok tid for meg å finne ut hvordan nålene var satt opp og rekkefølgen på flyttingen. Startet jeg feil ble ikke de riktige nålene flyttet. Dette understreker at det er en avansert teknikk som uten en oppskrift krever god kunnskap.

Jeg har også strikket en hel underkjole med samme mønster som de fire på museet. Det var mye

STRIKKETEKNIKK UNDERBUKSER

Dameunderbuksene er strikket i det som i dag kalles full ribb. Det vil si at det strikkes ribbestrikk med en rett og en vrang med alle nålene i strikk på begge sene. Bildet viser nåleoppstillingen på de to sene ved denne teknikken.

Ribbestrikk full ribb strikket på Textima maskinen.

Foto: Jærmuseet.

Nåleoppsett full ribb

Foto: Jærmuseet.

Underbuksene har korte ben og de har en kile sydd inn i skrittet. Den ene har en strikket kile, den andre en stoffkile. Stoffkilen kan være en enkel erstatning for en tidligere strikket kile.

Underbuksene er strikket ovenfra og ned, i to deler som er sydd sammen foran og bak og på innersiden av beina. Også på disse fant jeg den karakteristiske oppleggskanten for ribbestrikk på maskin.

Den ene av buksene har en rundstrikket linning øverst og med det får man automatisk en løpegang til å tre strikk i. I og med at kantene på linningen blir lukket, må en strikk tres utenpå akkurat i sammensy-

ingssømmen. At dette ble gjort slik, ble bekreftet av Kjellaug Sæland.

Etter linningen innstilles bare sleden på normal strikk og det strikkes videre i full ribb. En svært effektiv overgang. Nedover beina er det felt masker med jevne mellomrom. Nederst er det strikket en vrangbord i to rette og to vrange ved å overføre hver tredje maske til nabonålen.

Den andre buksen har en linning strikket i to rette og to vrange. Her er linningen sydd ned for å danne en løpegang til å tre strikk i. Overgangen til full ribb skjer ved at de nålene som ikke har vært i arbeid settes i arbeid. Slik oppstår hullene i overgangen. Hullraden øverst er derfor en følge av det maskintekniske og ikke laget spesielt for å kunne tre inn en strikk eller et bånd. Dette er en svært effektiv overgang da nålene som ikke er i strikk bare skyves opp i strikkeposisjon.

Herreunderbuksene har lange ben og gylf med knapper foran. De er strikket i glattstrikk og har ingen sømmer på innsiden av beina. De er sannsynligvis strikket ovenfra og ned i rundstrikk i to deler. Delene er klippet opp fra øverst og ned til beina og deretter sydd sammen med maskin. Alle kantene er dekket med bånd, og det ville vært naturlig å sette på bånd der hvor strikketøyet ble klippet opp for at det ikke skulle rakne.

Fellingen nedover beina er gjort ved å felle to masker langs samme linje på innsiden av beina med jevne mellomrom. Kanten nederst på beina tror jeg er laget ved å overføre hver tredje maske til nabonålen og strikke videre i rundstrikk med hver tredje nål ute av strikk, såkalt falsk vrangbord.

arbeid. Patentstrikk gjør at det blir mye flere rekker å strikke enn ved vanlig strikk. Dessuten skulle en av sengene flyttes et hakk hver fjerde rekke, frem og tilbake, det krever konsentrasjon gjennom 300-400 rekker. Jeg hadde ingen rekketeller i funksjon, men selv

med rekketeller ville det være krevende. Patentstrikk er dessuten ikke enkelt, for ikke å si nesten umulig, å rette opp hvis en maske eller flere faller av. Så jeg er imponert over arbeidet de la ned og tålmodigheten de må ha hatt.

STRIKKETEKNIKK TRØYER

Undertrøyene ble strikket i to rette og to vrange. Det ble strikket med to masker i strikk og en maske ut av strikk på både fremre og bakre sengen. Bilde til høyre viser nåloppstillingen på de to sengene ved denne teknikken.

Alle med ermer har en kile innfelt under ermet. Alle

har også heklekanter rundt halsen og de fleste også heklekant nederst på ermene. Heklekantene er av to typer, enten i form av en viftebord eller en picotkant. De to eldste har picotkant.

At plaggene er maskinstrikkede er lett å se ved den karakteristiske oppleggskanten som dannes når kammen settes inn og drar i oppleggsmaskene.

Ribbestrikk to rette og to vrange strikket på Textima maskinen. Foto: Jærmuseet.

Nåleoppstilling to rette og to vrange. Foto: Jærmuseet.

Trøyene ble strikket i et stykke, fra nederst på forstykke til nederst på bakstykke. Skuldrene ble laget ved å felle av de midterste maskene, for deretter å strikke hver skulder for seg. Den skulderen som ikke var i strikk, hang bare på nålene til den andre var ferdig strikket og vice versa. Dette var mulig fordi sledene ikke var bredere enn at det kunne strikkes uten et stort mellomrom mellom skuldrene. Dette er ikke mulig på moderne maskiner.

Etter at skuldrene var strikket ferdig, ble det lagt opp nye masker i halsåpningen. Dette ble gjort ved at den ene sengen ble flyttet et hakk slik at nålene ble plassert riktig i forhold til å legge opp. Ved alle opplegg må tråden gå i sikk sakk fra en nål på en seng til en nål på den andre sengen. Etter opplegget ble sengen flyttet tilbake igjen. Denne flyttingen kan på skuldrene sees som en rad med litt vridde masker.

Ermene er strikket ovenfra og ned. Trøyene med ermer har en kile under ermet. Denne ble strikket sammen med ermet ved at det ble lagt opp masker til både ermet og kilen og strikket så langt som kilen skulle være. Deretter ble kilens masker kjørt av og resten av ermet strikket. Når ermet ble sydd sammen, ble kiledelen bare brettet langs diagonalen og sydd til bakstykket.

Av trøyene med lange ermer, er litt over halvparten uten fellinger. På de som er felt, er fellingene foretatt på nedre halvdel for å få et smalere stykke nederst.

Slik ble trøyene strikket, i ett stykke fra kanten nede foran til kanten nede bak. Foto: Jærmuseet.

STRIKKETEKNIKK UNDERKJOLER

Underkjolene har mønsterstrikket skjørt og overdel i ribbestrikk. Bildet av de to mønsterteknikkene som finnes på museet, er vist på de to bildene under. Det øverste bildet viser som mest sannsynlig var det vanligste.

Det ene av mønstrene på skjørtene. Strikket på Textima maskinen. Foto: Jærmuseet.

Det andre av mønstrene på skjørtene. Strikket på maskinen med lang slede. Foto: Jærmuseet.

Det er ingen tvil om at disse er maskinstrikket siden uttrykket mønsteret gir ikke ville vært mulig å få ved håndstrikk. Mønsteret på underkjolene er en kombinasjon av patentstrikk og flytting av en av nålesengene med jevne mellomrom. Ved at nålene stilles opp på den gitte måten, er det bare noen av maskene som gir det karakteristiske sikksakk mønsteret. Neste bilde viser nåleoppstillingen på de to sengene for mønsteret vist på øverste mønsterbilde.

Overdelene er strikket i ribbestrikk med annenhver nål i strikk på begge senger. Med jevne mellomrom er det to nåler mellom så uttrykket blir ribbfelt med striper. Årsaken til det er rent strikketeknisk for å lage en enklest mulig overgang mellom mønster og ribb, samtidig gir det også et fint dekorativt uttrykk.

Vidden i skjørtet er skapt ved å utnytte at patentstrikk gir større bredde enn ribbestrikk ved samme antall masker, slik at overdelen ble smalere uten at en tren-

Nåleoppstilling ved strikking av mønsteret på øverste bilde. Foto: Jærmuseet.

ger å felle masker. Dette er en smart og effektiv måte å skape former på. På de fire underkjolene som er like, er forskjellen på skjørtet og overdelen bare at sledeinnstillingen er endret fra patenstrikk til vanlig ribb, mens nåleoppstillingen er den samme. Prinsippet for den siste er det samme, men her har de ekstra maskene i mønstret blitt overført til nabonålen før strikking av overdelen, slik at denne kjolen er litt mer arbeidskrevende.

Alle underkjolene med unntak av en, er strikket i fire deler. To sidestykker, et framstykke og et bakstykke. Alle delene er strikket nedenfra og opp. Delene er sydd sammen i sidene og på skuldrene. Den siste er strikket i tre deler, et forstykke og to like stykker som dekket side og halve ryggen.

Arbeidsmessig er det ingen fordel å strikke i så mange deler. Det blir flere opplegg, flere sammensy-

inger og ikke minst mange flere rekker å strikke, selv om hver rekke er litt kortere. Siden det ikke er lagt noen flid i å få pene sammenføyninger, er grunnen heller ikke av dekorativ art. Så eneste grunnen er at maskinene ikke var brede nok til noe annet.

I starten var strikkemaskinene smale og det ville ikke være mulig å strikke brede stykker. Selv om det utover på 1900-tallet kom bredere maskiner, ville de eldre, smalere fremdeles være i bruk. Jeg ville tro at spøtakonene brukte sine maskiner så lenge råd var.

Originalen av den underkjolen jeg strikket opp, hadde behov for ca. 160 nåler på hver seng hvis underkjolen skulle strikkes i to deler. Bare en av museets maskiner har så mange nåler, tre av maskinene har nok nåler til at den kan strikkes i tre deler, mens de tre siste ikke har flere nåler enn til fire deler.

AVSLUTNING

Gjennom arbeidet mitt har jeg fått innblikk i et rikt strikkemaskinmiljø i første halvdel av 1900-tallet. Selv om mye av dokumentasjonen er fra Sverige, er det rimelig å anta at mye av dette også var kjent i Norge. Jeg kan ikke tro annet enn at agentene som solgte de svenske maskinene i Norge må ha hatt tilgang til alle lærebøkene og manualene som produsentene gav ut. Museet har bare en svensk maskin. Resten av maskinene er sannsynligvis fra Tyskland. Disse maskinene har jeg ingen dokumentasjon om, så jeg vet lite om hvilke manualer og eventuelle oppskrifter som fulgte disse. Men kunnskapen om teknikker og oppskrifter

ville nok spredd seg i strikkemiljøet uavhengig av maskinene som ble brukt. Som tidligere nevnt, er alle de gamle maskinene i prinsippet like, så oppskrifter og teknikker ville være den samme.

Det som overrasket meg da jeg gikk gjennom plaggene, var underkjolene. Mønstrene på skjørtene er etter mine kunnskaper, relativt avansert. Personlig lærte jeg hvordan dette mønsteret fremkom på et kurs for viderekommende i maskinstrikk. Og vi som deltakere var synlig imponert over kurslederen fra England som kunne dette. Så stor var min forbauselse da det viste seg at dette var en godt kjent metode til å skape

mønster på alt fra tidlig 1900 – tallet.

Dette har fått meg til å reflektere over hvilke forestillinger vi har om menneskene 100 år tilbake. Automatisk hadde jeg en forestilling om at de kunne så mye mindre den gang. Vi har bedre maskiner og vi har datateknologi, men selvfølgelig kunne menneskene den gangen i like stor grad som oss utnytte den teknologien som var tilgjengelig.

Strikkemaskin har til dels vært uglesett som tradisjon i forhold til håndstriking. Strikking på en hjemmestrikkemaskin har vært sett på som «å jukse», det er ikke riktig håndverk. Og mange av de som aldri har strikket på maskin tror nærmest den går av seg selv, inn mates garnet og ut kommer et ferdig plagg.

Med min bakgrunn, både som håndstrikker og maskinstrikker, er jeg dypt uenig. Selv om selve strikkingen går raskere, skal plaggene planlegges, de skal sys sammen, det skal lages kanter, det skal legges ut og tas inn masker. Og dette må læres. Ved håndstriking har du full kontroll med maskene, mens en maskin ikke bestandig er like samarbeidsvillig.

Håndstriking har en lang tradisjon i Norge. De mest kjente er Selbuvotter/ Selbuosen og Setedalskofta. I Selbu tok de sent i bruk strikkemaskinen. De var sannsynligvis tidligere ute i Setesdal, og mange av koftene derfra er maskinstrikket. Men det er vel få som vil si at maskinstrikkede Setesdalskofter er «juks», mens håndstrikkede er håndverk.

Etter hvert som jeg går dypere inn i strikkemaskintradisjonen på Jæren, og etterhvert som kunnskapen min øker, vokser det opp en dyp respekt for kvinnene

som var en del av denne tradisjonen. Det krevde tæl og pågangsmot å sette i gang. Særlig i starten var dette helt nytt, og alt måtte læres fra bunnen av. Dette var ikke en lærdom som hadde gått i arv fra mor og bestemor, som håndstrikingen hadde gjort, men helt ny kunnskap.

Det er mye vi fremdeles ikke vet. Spesielt fra den første tiden med strikkemaskiner i Norge. Museet har ingen av de aller eldste maskinene som kom fra 1860 årene. Jeg har sett bilder av dem, og de har smalere senger og mye enklere sleder.

Det har vært et interessant prosjekt, og det er fremdeles mye jeg gjerne vil sette meg inn i. Er det noen som har mer informasjon om spøtakonene og deres plagg, eller informasjon om gamle maskiner, er det bare å ta kontakt.

REFERANSER

Annonse (1885, 28. nov.). *Fredrikstad Tilskuer*. Hentet fra Nasjonalbiblioteket.no, digitale aviser, søkestreng strikkemaskiner.

Annonse (1868, 12. nov.). *Morgenbladet*. Hentet fra Nasjonalbiblioteket.no: digitale aviser, søkestreng strikkemaskiner.

Annonse (1929, des.) *Perssons tidning för stickning*.

Annonse (1885, 15. juli). *Stavanger Amtstidende og Adresseavis*. Hentet fra Nasjonalbiblioteket.no, digitale aviser, søkestreng strikkemaskiner.

Ebbing, E. (1965, 06.02). «Haute Couture» på Stavanger Torv. Aftenposten.

Grimstvedt, M. (1984). *Spøt til salgs: strikking som binæring i Rogaland før 1900* Årbok (Bind 1983. S. 29). Stavanger: Museet.

Grimstvedt, M. (1998). *Heimearbeid-handverk-industri*. Då moten kom... - Frå vadmål til mikrofiber (122-145). Hå: Hå kommune.

Hjemmeindustri A/S (u.å.). *Sikker og god inntekt med Strikkemaskinen "BJ"* [brosjyre]. Brosjyre utlånt fra Annemor Sundbø

Husqvarna (u.å.). *Anvisning for bruk av Husqvarna strikkemaskin FAMA* [manual]. s.l.: Husqvarna.

Johansson, E. (1910). *Praktisk handbok i maskinstickning*. Malmø. Emil Janssons boktryckeri

Johansson, E. (1930). *Ny praktisk handbok i maskinstickning på Husqvarna Fama*. Skövde: Strokirks Bokindustri.

Hå kommune (1975). *Gards og ættesoga For Ogna*, Hå kommune 1975.

Klausen, A. K. (2006). *Masker mellom generasjoner: strikking som husflid, hobby, mote og symbol*. Mosjøen: Helgeland museum.

Machinenfabrik, V. (u.å.). *Strikkemaskiner Meteor-Bruksanvisning* [manual]. Dresden

Sandve, K. (1965). *Første spøtakona sør på Jæren*. Ukjent. Kopi finnes på Jærmuseet.

Pahr-Iversen, E. (2010, nr1). *Bytorg med spødekoner og motespød*. Gatemagasinet Asfalt. S.25

Perssons (1931a). *Maskinbeskrivning* [brosjyre 346]. Stockholm: Aktiebolaget Per Persson Vef- og Stickmaskin

Perssons (1931b). *Maskinbeskrivning V Supplement for standard-maskiner* [brosjyre 347]. Stockholm: Aktiebolaget Per Persson Vef- og Stickmaskin.

Perssons (1931c). *Perssons stickmaskiner* [brosjyre 196]. Stockholm: Aktiebolaget Per Persson Vef- og Stickmaskin

Perssons tidning för stickning. (1929 – 1935). Stockholm: A.-B Per Perssons Väf- och Stickmaskin

Riddervold, A. (1987). *-Og hva hadde de så under-? Dugnad* (Bind 13(1987)nr 3/4. S.77-101).

SSB. *Folketellingen 1900*. Hentet fra <https://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037263000751>

SSB. *Folketellingen 1910*. Hentet fra <https://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036626001272>

SSB. *Folketellingen 1900*. Hentet fra <https://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037265001255>

SSB: *Folketellingen 1910*. Hentet fra <https://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036628001634>

SSB. *Lønn per normalårsverk, 1930-2002 nominelt og reelt*. Gjennomsnitt for næringer. I Historisk statistikk. Hentet fra <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-0901-lonn.html>

Ukjent (1931). *Veiledning ved Bruk av Normal-Langstrikkemaskin med Mønstervariasjons-Apparat* [brosjyre]. s.l.: Ukjent.

NOTER

¹ Intervju med Ingeborg Sæland, f.1905, d. 1997, foretatt av Aud Kari Kvalbein 5.12.95. Arkiv Jærmuseet

² Intervju med Kjellaug Seland, f. foretatt av Målfrid Grimstvedt og Anne Cecilie Tjersland 12.2.2016.

³ Intervju med Kjellaug Sæland

⁴ Annemor Sundbø, f. 1949, er kunsthåndverker, tekstildesigner, faglærer i vev og tegning og forfatter. I 1983 overtok hun sjoddyfabrikken i Torridal. I fillehaugen her oppdaget hun en skattkiste av kvinners håndverk gjennom tidende.

⁵ Intervju med Ingeborg Sæland

⁶ Intervju med Kjellaug Sæland

⁷ Intervju med Ingeborg Sæland

⁸ Intervju med Kjellaug Sæland

⁹ Intervju med Ingeborg Sæland

¹⁰ Intervju med Ingeborg Sæland

¹¹ Intervju med Ingeborg Sæland

¹² Intervju med Ingeborg Sæland

¹³ Intervju med Kjellaug Sæland

¹⁴ Dette er en nål med lås på. Jeg har ikke funnet noe godt norsk ord, så jeg bruker den engelske betegnelsen.

¹⁵ Dette er en fjærbelagt spiss nål. Heller ikke her er det noe godt norsk ord, så jeg bruker den engelske betegnelsen.

¹⁶ En strikketeknikk som baserer seg på at noen masker ikke strikkes på en rekke for så og strikkes på neste rekke igjen.

¹⁷ Sengen på en strikkemaskin er en plate med smale spor hvor strikkemaskinnålene kan bevege seg opp og ned.

¹⁸ Intervju med Kjellaug Sæland

¹⁹ Intervju med Kjellaug Sæland

²⁰ Intervju med Ingeborg Sæland

²¹ Intervju med Kjellaug Sæland

²² Intervju med Ingeborg sæland

²³ Intervju med Ingeborg Sæland

²⁴ Intervju med Kjellaug Sæland

²⁵ Intervju med Kjellaug Sæland

²⁶ Telefonamtale med Kjellaug Sæland 4.10.2016

²⁷ Intervju med Kjellaug Sæland